

De Duitschers te Lier.

« Waaron vluchten de lieden, wij zijn geen barbaren ! »

Intusschen drongen ze in de huizen, plunderden de wijnkelders, de winkels, richtten maaltijden in, sleepten huisgerief van de eene woning naar de andere, kookten, rookten, maakten muziek, in afwachting dat Antwerpen zou vallen.

Fort 5 vuurde nog maar zwak en raakte onder meer den toren van Edegem, zoodat men van hier een boodschap naar het fort stuurde, toch met schieten op te houden. Ook de bevolking van Edegem trok heen.

We zullen nogmaals naar Contich terug keeren, als we de Antwerpsche overheidspersonen volgen bij de overgave der stad.

Aanleg van verdedigingswerken rond Antwerpen

Laten we nu toch nog iets meedeelen over den terugkeer der bevolking.

Kommissaris Ballegeer was een der eersten die na Antwerpens val in het dorp terugkeerde. Hoe zag Contich er uit! In sommige straten lag de mest van paarden, een voet hoog. Alle huizen stonden open. Overal afgerukte blinden, verspreide meubelen. Veel doode honden en katten; ook dood vee. In sommige woningen allerlei vuilnis. Op tafel vond men de beschimmelde restjes van eten, naast ledige flesschen. Veel matrassen en dekens weg, waarvan men er dan weer terugvond in zalen, waar de soldaten gezamenlijk geslapen hadden.

« De kerk stond wijd open, en het eerste wat ik ging doen, was de klok opwinden », vertelde me de Kommissaris. « Waarom? Dat viel me zoo te binnen. Ik dacht: dan zullen de terugkeerenden zien, dat er iemand thuis is. Een klok, die weer den tijd aanwijst en slaat, is iets huiselijks. Ik had mijn hond bij een burger op 't Kiel te Antwerpen achter gelaten. Toen ik thuis kwam, zat het trouwe dier aan de deur. Hij was mijn metgezel bij de patroeljetochten. Maar wat kon ik doen? 'k Had geen wapens. De avonden waren zeer donker, want het weer was regenachtig geworden. Gansch den dag door trokken vluchtelingen voorbij, menschen van Duffel, Waarloos, Waalhem, Mechelen. Maar ongunstige kerels bleven loeren, wachten den avond af, om te stelen. Van alle kanten hoorde ik inbreken, want ik had de deuren die ik niet meer op slot kon trekken, doen vastnagelen. Ik stond onmachtig tegenover al die brutale roovers. Later zijn er in 't omliegende veel huiszoekingen gedaan.

Bij sommigen werden 7 of 8 matrassen uitgehaald. Ook bij het achter gebleven vee hadden ruwe tooneelen plaats. Ieder herkende zoogenaamd zijn eigen dieren en er werd door allerlei schuwe kerels gevochten om de beste dieren.

De heeren der inter-kommunale commissie te Antwerpen richtten een voorloopig bestuur in. Ik had een ploeg van 35 man aan 't werk gesteld om de straten te reinigen en de kadavers van honden, katten en vee te begraven. We vonden koeien, waaruit stukken vleesch gesneden wa-

ren. Soldaten doodden dus waarschijnlijk runderen, kozen de beste deelen en lieten de rest liggen. Maar stilaan kregen we alles weer in de plooi. »

Contich had dus in zijn gebouwen weinig geleden. De bevolking keerde terug en ook voor haar begon toen die lange bezetting.

Nog maanden lang zag men vluchtelingen terugkeeren, van de gemeente zelf en de naburige gemeenten.

En thans ziet men in het groote dorp bijna geen sporen meer van den oorlog. De schade is hersteld en het weinige puin weggeruimd.

LVII.

WAALHEM.

Wij hebben gezien dat de stad Mechelen haar zwaarste bombardement op 27 September te verduren had. De lotgevallen van Mechelen waren nauw aan die van Waalhem verbonden, want zooals het fort bij dit dorp de Duitschers bestookte, zoo moest ook de inneming van Mechelen de voorbereiding zijn tot een aanval op Waalhem.

Er was veel volk in Mechelen teruggekeerd. Zaterdag te voren, 26 September, hield men zelfs markt. Om kwart na acht, toen het volk in de kerk was, brak eensklaps de donder van het geschut los, en het kwam van drie zijden aangerold, van den Leuvenschen steenweg, van Colombo aan den weg naar Hofstade en van de Pasbrug. Zoo waren de Mechelaars aan hun gewone doening gewoon, dat konijnenkweekers en duivenmelkers aan den Ganzendriesch stonden, toen daar een granaat terecht kwam. Ieder maakte natuurlijk dat hij weg kwam.

Een huis vernield aan de Maanstraat, een in de Adegemstraat, een ander aan den Vijfhoek, drie aan de Statie; brand aan de Vaart en in de Leopoldstraat.

Wat was er meer noodig om een hevige paniek en een algemeene vlucht te verwekken! Welke tooneelen weer! De menschen stormden uit de kerken, uit de huizen, renden voort, kinderen en vrouwen schreiden, mannen maanden hen tot spoed aan. En het geschut donderde maar voort, daken stortten in, steenen en kalk rolden over straat, ramen rinkelden.

Een shrapnell raakte de kathedraal, waar de dienst aldus wel gruwelijk gestoord werd.

Wij hebben die beschieting hiervoren beschreven en gemeld, dat de vijand den volgenden dag, Maandag, Mechelen bezette. De troepen naderden langs den Brusselschen en Hombeekschen steenweg, dan ook langs den Leuvenschen en Tervurenschen steenweg.

Het fort van Waalhem liet zich daarbij niet onbetuigd en liet granaten regenen aan de Vaartbrug en de andere ingangen der stad.

De staf vestigde zich voorloopig in de herberg « Rotterdam » aan het kanaal, waar de bewoners gebleven waren. De soldaten haastten zich over

Generaal von Moltke, opperbevelhebber van het Duitsche leger.

de brug en stapten dan omzichtig langs de huizen voort, want te midden der straat was het te gevaarlijk.

Er waren nog tal van inwoners binnen Mechelen gebleven en velen hadden nu angstige oogeblikken te verduren.

Toen de Deutsche troepen doortrokken en andere zich in de stad vestigden, begonnen de soldaten dadelijk te plunderen. Ze drongen de huizen binnen en joegen de bewoners die zij nog aantroffen: mannen, vrouwen, kinderen op een hoop. De groep werd steeds talrijker en werd naar de Groote Markt gedreven. Daar zag men ook Mechelaars. Wel twee honderd bevonden er zich bij 't oud stadhuis, telkens opschrikkend als granaten door de lucht huilden. Want de forten bestookten nu den vijand.

Eindelijk stopte men de ongelukkigen in de gevangenis, waar ze moesten blijven tot Antwerpen gevallen was.

Een honderdtal inwoners waren aldus ook opgesloten in de kelders der brouwerij Versailles. Een van hen beschrijft het tooneel. (1)

«Werden opgevangen: wel een honderdtal.

1) «In de brouwerij Versailles», in de oorlogsverhalen door Frans Van den Bergh.

Loen de deur voor ons werd geopend, trokken wij ons onwillekeurig terug, zoo bedorven was de lucht, die er ons uit tegensloeg; op een bus-sel stroo in een hoek lag, rood van koorts, eene moeder bevallen; zij weende wanhopig, omdat hare opgedroogde borsten haar krijschend kind niet konden laven.

Wij verbleven er twee dagen, gevoed met brood en vleesch van de soldaten; maar de meesten aten niet en zaten aanhoudend in dof gepeins verzonken met de ellebogen op de kniën, de oogen ten gronde. Dorst kwelde ons hevig en daaraan wist de goedhartige meesterknecht der brouwerij voorkomend te verhelpen.

Dond'rdag, ruw bevel: naar buiten!

Wij knepen de oogen dicht voor het verblindende licht der zon en poogden in elkanders blikken te lezen wat ons te wachten stond. Wij werden op twee rijen gesteld: links, de mannen van onder de zestig; rechts, de vrouwen, kinderen en grijsaards.

Toen de vrouwen begrepen, dat de mannen naar Antwerpen gingen gevoerd worden, borst een hartscheurend gejammer los; twee moeders vielen machteloos ten gronde, andere sprongen naar hunne mans, om zich aan hen vast te klampen en verklaarden hen te willen volgen; schreiende kinderen rukten hunnen vader met de hand of strengelden zich rondom zijne kniën en smeekten dan weer, met samengevouwen handen om de soldatenharten te vermurwen. In die verwarring gelukte het den zoon Devroede ongemerkt weg te sluipen en naar Willebroeck te ont-komen. Een pinhelm met een menschenhart zag hem wegslibberen, maar wendde zich af naar de andere zijde. Niet allen waren zoo meewarig, sommigen spotten met de tooneelen van wanhoop, die zich onder hunne oogen afspeelden. Een vooral, een gendarm, een reus met opgestreken knevel en zwarte duivelsoogen, schepte er vermaak in ons, rampzaligen, te tergen met ruwe woorden van: «schweinhund» en dergelijke, en met bedreigingen van: «Gefangenen todtschiezen, auf Truppen geschossen.»

«Voraus!» klonk het onbarmhartig, en een en dertig slachtoffers stapten de baan op naar de ballingschap, met een tiental geladen geweren rechts en links, terwijl vrouwen en kinderen ons vertwijfelend de armen toestaken en dan hunne tranen achter handen of voorschoot verborgen.

Onder een dubbel gewelf van bommen, van de forten en van nabij de stad, ging het naar Antwerpen; eindeloze rijen van troepen rechts van de baan, de een en dertig gevangenen op de gevaarlijkste plaats, midden op den steenweg. De soldaten hadden pret met die rampzalige menschen en riepen hun harteloze spotternijen achterna die we niet altoos begrepen.

«C' pas!» — gebod de zwarte gendarm — «been vooruitsteken, zóó, paradepas!» en hij stootte met de kolf van 't geweer op de teenen, terwijl de soldaten schaterden van lachen.

«Halt!» aan 't kasteel van Van Diepenbeeck voorbij Waterloo. Wij werden geblinddoekt, en dan weer vooruit: links af! rechts! op zij! volgens er kuilen door de bommen waren gegraven.

Lier. — St. Pieterskerk en de aangrenzende huizen, door bommen verwoest.

Maar zoo dicht sloot niet de blinddoek, dat ik niet bespeuren zou, hoe talrijke rompen van paarden en vele bloedende menschenlijken, op en nevens de baan lagen, en ik hoorde jammerklachten van gewonden, die smeekten en huilden. »

De weerloozen werden aldus tot nabij de Waalhemstraat gedreven. Daar moesten ze een tijd in een gracht liggen, dan den nacht in een varkensstal doorbrengen en vervolgens werden ze naar de stad teruggeleid. Na nog allerlei avonturen, gevangenschap in de halle, bedreigingen en mishandelingen, optocht over het puin en langs de brandende straten, kwamen ze 's Vrijdags weer in de brouwerij Versailles terecht en eindelijk konden ze huiswaarts gaan.

Ook de aangehouden en in de gevangenis werden vrijgelaten. Antwerpen was immers gevallen.

Mechelen had er al die dagen verschrikkelijk uitgezien.

De Duitschers hadden met hun naphtaspuitsjes en brandpastilles veel woningen in brand gestoken. We hebben hiervoren reeds de schade opgesomd.

Het tooneel allerwegen was onbeschrijfelijk. De ooggetuige van zoo even verhaalt het :

« Steenweg en Leen waren toen een echte vodenmarkt ; de niet verbrande inboedel van al de winkels was op straat geworpen.

Schoenen, kleerstoffen, winkelwaar, vleesch van De Coninck, borstels en verfstoffen van Schaepherders, daar was van alles, wie stelen wilde, had het maar voor 't grijpen, de sigaren en de tabak van De Ruysscher en Windels lagen in de straatgoot gestrooid. Zagen de soldaten, op den hoek van de Nauwstraat eene zeldzame vrouw bedeesd komen kijken naar den brand, zij riepen haar bij, vulden haren voorschoot met al

wat ze wilde. De meubels van vele huizen waren op straat geworpen ; bij Claes was de toog naar buiten gesleept, er stond zelfs een piano, die lustige deuntjes speelde.

Wij moesten klimmen over puinhoopen op sommige plaatsen twee meter hoog, terwijl een eigenaardige brandreuk de borst bekleemde en hoesten deed. Op de Hoogbrug lag het suikergoed, pralienen en allerlei snoepwaar als bij zakken uitgeschud ; het water kwam er ons van in den hongerigen mond, wij bukten ons om op te rapen :

« Voraus ! » klonk het bedreigend en barsch, terwijl de geweren van op den schouder in de hand neerkwamen.

Over dat lekker goed moesten wij heen, het vertrappen met onze voeten, honger en dorst te midden van den wellustigen overvloed.. »

Na Mechelen kwam Waalhem aan de beurt. De geteisterde stad lag immers tusschen het fort en de Duitsche troepen.

Als men Mechelen langs de Kathelijne poort verlaat — een poort waarvan alleen maar de naam nog bestaat — bereikt men weldra een tweesprong : rechts gaat de weg naar Lier ; wij volgen echter dien links. Men passeert voorbij de herberg « Waterloo » en ver voor zich uit ziet men 't fort en daar achter den toren van Waalhem.

Voor het fort was het veld bloot gemaakt en al vroeg zag men hier de gewone verwoesting, noodig voor de geschutsruimte.

De baan buigt zich links af om het fort, dat zijn poort naar de zijde van het dorp heeft.

De gemeente Waalhem bestaat feitelijk uit een lange straat, van een eindje over het fort tot aan de brug over de Nethe. Voorbij die brug staat de fabriek van Antwerpens waterleiding.

Al in 't begin van Augustus wemelde het dorp

Lier.— De Groote Markt na het bombardement.

van soldaten. Dan zag men er de troepen gaan en keeren, vooral wanneer een uitval werd gedaan. Vermoeide soldaten namen een korte rust op de straatsteenen, lieten zich vallen, waar halt geboden werd; gewonden sleepten zich voort, of werden in de ambulancierwagens vervoerd.

De dorpsstraat is immers een deel van den grooten weg Brussel-Mechelen-Antwerpen.

Dan golfden hier de vluchtelingen van boven Mechelen binnen, van Sempst, Eppegem, Hofstade, Elewijt en andere dorpen en van de stad zelf. Men zond ze zooveel mogelijk verder, om het dorp te ontlasten, want bij een aanval op Antwerpen, moest het natuurlijk 't eerst in den dans komen.

Waalhem begon al vroeg te vuren, over Mechelen heen, naar de troepen die ginds gelegerd waren. Al dadelijk moest men de onvoldoende draagwijdte van het geschut betreuren.

Het voorname verdedigingswerk stond onder bevel van kommandant Dewit, onder wiens leiding het fort dapper verdedigd werd.

Den 29^{en} September werd het beschoten.

't Leven in zulk een fort was een verschrikking. Vooreerst mist men er dat toch weldadig gevoel van het gezamenlijk leven van velen. De manschappen bezetten de hun aangewezen posten, hier drie of vier, daar tien, het eene groepje in de koepels, de andere in het kruitmagazijn; dan weer op de uitkijksplaatsen. Men staat machteloos tegenover het zware geschut, is soms plots onder puin bedolven zonder op hulp te kunnen rekenen. Al naar mate de verwoesting zich uitstrekt, komt men met meerderen bijeen op de meer veilige plaatsen. Maar zoo weinig is er noodig om van een gewelf een graf te maken. « Den dood afwachten », aldus scheen de rol van de garnizoenen in deze verdedigingswerken.

Zoo ging het ook te Waalhem, dat reeds den 1^{en}

Oktober bezweken was onder de geweldige projectielen. Vreeselijke tooneelen hebben er zich afgespeeld.

Een bom trof de elektriciteitsmachine. Het kruitmagazijn ontplofte. Op den vervaarlijken slag volgde geschreeuw, geroep, gehuil, gejammer. Jonge mannen stonden in vlam, als levende fakkels. De overlevenden worstelden over puin, velen verbrand aan 't wezen, armen, beenen of lijf, met verscheurde, verschroeide uniformen.

Een ambulance-auto bracht verscheidene zwaar gewonden naar Contich. De eerste soldaat, dien men er uit haalde, was blind; een ander had door den schrik de spraak verloren.

Andere auto's volgden.

Maar onder het puin lagen slachtoffers, als in een vreeselijk graf. Het ging te Waalhem als in vele forten.

Het dorp werd eveneens geweldig beschoten. De bevolking vluchtte. De brug over de Nethe werd opgeblazen. De troepen waren achter de rivier. En toen vuurde ons geschut in het dorp. Maar we zagen reeds bij Kathelijne-Waver en Duffel hoe onze troepen voor de artillerie van den vijand wijken moesten. Toch lieten veel Duitschers het leven in Mechelen, op de baan naar Waalhem en in deze plaats.

Enkele menschen waren gebleven. De inrukende soldaten toonden zich eerst achterdochtig, gelijk op het kasteel van den burgemeester, waar ze het dienstpersoneel met den revolver geboden hun de gansche huizinge te toonen, bevreesd als ze waren, dat er nog van onze militairen verschoolen zaten.

Toen na den val van Antwerpen de bewoners terugkeerden, zag Waalhem er vreeselijk uit. Wat al puin! Hoeveel vernielde woningen! En dan stroo, hooi, allerlei vuilnis, een voet hoog! Daarop doode varkens, koeien, honden, katten.

Achter den Nethedijk, bij het fort en elders nog ontwaarde men haastig gedolven graven. Een kuil bevatte 21 lijken van Duitschers. Later heeft men ook hier de gesneuvelden ontgraven.

Er was veel geplunderd en gestolen. 't Gewone verslag dus der gemeenten der strijdzone!

En nu vijf jaar later draagt Waalhem nog de maar al te duidelijke sporen van dien tijd. Veel ledige vakken, voorgevels met toegemetselde venstergaten en deuropeningen. Aan de brug en ook elders ziet men in muren de teekenen van shrapnellkogels en granaatscherven. Een kostschool, zeer geteisterd en haveloos is nu het verblijf van een aantal daklooze gezinnen. Terzijde van het dorp staan barakken. De kerk is zoo goed mogelijk hersteld.

Maar er moet nog heel wat gedaan worden, eer Waalhem weer een flink dorp zijn zal. Wij hebben uitvoerig zulk een geteisterde gemeente der Antwerpsche stelling beschreven, toen we het over Duffel hadden en willen thans niet in herhalingen vervallen, door nog meer over dit zusterdorp aan de Nethe te zeggen. De lotgevallen zijn min of meer dezelfde.

L.VIII.

BROECHEM. HET FORT EN DE STAD LIER.

Laten we nu eenige bijzonderheden melden over het gebeurde rond en bij Lier, het bevallig stadje aan de Nethe, dat na vijf jaar oorlog nog zoo veel sporen draagt van Antwerpens beleg en bij de zwaar geteisterde steden gerekend moet worden.

Het fort van Lier loste zijn eerste schot den 28ⁿ September, om de Duitschers te bestoken die zich in de plaatsen van den sektor genesteld hadden. De bezetting begreep dat dit het begin van den aanval was, temeer daar de vliegers meldden hoe de vijand zijn belegeringsgeschut in stelling had gebracht. Men hoorde ook het vreeselijk bombardement op de forten van Sint-Kathelijne-Waver en Waalhem.

Om 2 uur in den namiddag opende dat van Lier zijn vuur en het bleef den ganschen dag schieten, zonder dat de vijand antwoordde.

Maar den volgende morgen al vroeg hoorde men over het verdedigingswerk de granaten huilen, die te Lier gingen ontploffen. Maar weldra regende het shrapnells op het fort zelf en al dadelijk werd het toestel der draadloze telegrafie buiten werking gesteld.

De vijand beschoot tegelijk ook de stad Lier en den ganschen dag, met uitzondering van eenige tusschenpoozen, bleef het geweld aanhouden.

Het fort leed echter nog niet veel. 't Was nog maar het voorspel. Vier en zestig granaten waren er gevallen en hadden groote trechters geslagen.

Tegen den avond kwam het nieuws, dat het fort van St. Kathelijne-Waver vernield en ontruimd was.

De officieren verborgen deze onrustwekkende

tijding voor de manschappen, maar begrepen wel, dat van nu af aan, hun stelling ook veroordeeld was en alles tot hiertoe slechts een voorberedding was geweest.

Den 30ⁿ September greep de vijand Koningshoeyck en de schans van Tallaart aan, die beiden steun vroegen aan het fort van Lier en die dan ook kregen. En de tegenpartij laat zulks niet onbeantwoord, maar neemt het werk ook onder hevige vuur, zoodat de muren waggelen en afbrokkelen, het gansche fort schommelt als een scheepje op de stormende zee.

Om 12 u. 20 viel de eerste twee en veertiger. Hij naderde als met het gedruisch van een snel-trein; dan een zware slag en een beweging als een aardbeving! Brokken beton en metselwerk werden weggeslingerd en bondsden met geweld terug. Van dan af tot zes uur 's avonds ontving men 57 van die reusachtige projektielen. De kazerne stortte gedeeltelijk in, het paviljoen der officieren werd in tweeën gescheurd.

Men moest sommige gedeelten van het werk ontruimen, want gewelven vielen in en dreigden de uitgangen te versperren. Overal walmden zwarte verstikkende rookwolken, die de keel en borst benauwden.

Sommige stukken waren buiten werking, onder meer een kanon, dat bestemd was vliegtuigen en Zeppelins te bestoken en dat nu ver van zijn opstellingsplaats geslingerd werd. Overal gaapten kuilen van 8 tot 10 meter middellijn.

Twee burgers, die aan het fort gewerkt hadden werden in de kazerne gedood en een ander gewond. Andere mannen werden vermist, terwijl het onmogelijk was opzoekingen in het puin te doen.

Den voormiddag van 1 Oktober, bleef het vrij rustig en maakte men van die gelegenheid gebruik om dooden te begraven. Maar daarop volgde een vreeselijke namiddag. Van af 13 uur viel er om de zes minuten een granaat. Stukken beton van een kubieken meter werden losgescheurd en belemmerden de werking van den koepel van 15 centimeter. Als door een wonder waren er geen gekwetsten.

De artillerie kommandant van het fort viel in een trechter en moest naar de ziekenzaal overgebracht worden, een der fusiliers kreeg een aan-doening door het gas en zonk bewusteloos neer, ook een dokter was ernstig ongesteld.

Diepe ontmoediging greep het garnizoen aan. Men voelde zich machteloos tegen zulk een beschieting, die men niet beantwoorden kon en had het gevoel, in een val te zitten, waaruit geen ont-komen meer mogelijk scheen. Door het gas verloren velen het bewustzijn. Anderen weenden of zaten zwijgend samen, peinzend op hun geliefden, op wier weerzien zij alle hoop opgaven.

't Gansche fort daverde, beefde, schommelde. Men hoorde gewelven instorten, muren neervallen. 't Regende granaten, stukken ijzer, beton, steen. Rook en gas belemmerden de ademhaling.

De kommandant trachtte de bezetting op te wekken, dreigde dan, maar de ontmoediging week niet. Welk verblijf ook in deze hel. En weerloos zijn; 't gevoel hebben zich te moeten la-

ten dooden, zich niet te kunnen verzetten. En veel mannen waren gehuwd, hadden vrouw en kinderen, waren van hen weggegaan met de hoop, dat het geen oorlog worden zou!

Men moet de getuigen van het leven in zoo'n fort hooren vertellen, om zich een denkbeeld te kunnen maken van den afschuwelijken toestand. Er wordt zoo gemakkelijk over dit alles gesproken door hen, die verre waren van den strijd en hun vaderlandsliefde in woorden en holle zinnen uitten, maar bij het minste nakend gevaar veiliger plaatsen opzochten.

Om half acht verminderde eindelijk die helische beschieting. Zestig granaten van 420 waren op het fort terecht gekomen.

En ziet, dadelijk herleefde de moed bij het garnizoen, toen daar uitzicht kwam op verzet; de schans van Tallaart meldde een verwachten aanval der Duitsche infanterie en vroeg hulp. De fusiliers en mitrailleurs namen hun plaats in, de kommandant der eersten hernam zijn post.

De bedieningsmanschappen stonden in de koepels en toen de vijand zijn bestorming waagde, werd deze in het hevig vuur gesmoord. Zelfs de zieken werkten daartoe mee. Een tweede poging van den tegenstander mislukte eveneens.

Om 2 uur in den nacht van 1 op 2 Oktober, klonk opnieuw het alarm. De Duitschers gaven de hoop niet op, de tusschenruimte te veroveren. Hun mitrailleurs bestreken de frontvuurlijn aan het hoofd van 't fort, maar onze fusileurs antwoordden krachtadig. Ook de stukken weerden zich hevig en ieder was bezielde met den wil de passage van den aanvaller onmogelijk te maken.

Twee uren duurde die strijd, twee uren van oorverdoovend geraas, zoodat men zelfs het gefluit der vijandelijke kogels niet meer hoorde, twee uren van hevige spanning. Eindelijk kondigden de roode vuurpijlen den terugtocht van den bestormer aan.

Een officier van het garnizoen schetst de vermoeidheid van de bezetting waar hij schrijft:

« Zoodra de vijandelijke aanval afgeslagen is, beantwoordt het bevel van den schietstand niet meer aan oproepingen. Men gaat zien, gansch het personeel slaapt; de officier, die op een matras neergevallen is, wankelt, als hij weer opstaat. Er was een rustpoos geweest van eenige minuten en gansch het personeel, dat niet meer wakker gehouden werd, zonk neer. De kommandant van het fort zelf sliep even te voren in, in een koepel, die in volle werking was.

De kommandant van de vestingartillerie, die nog altijd niet in staat is te gaan, wordt met een ander gewonde weggevoerd. Men deelt levensmiddelen uit en herstelt de schade. » (1)

Zoo brak de 2^e Oktober aan. Al met het begin van den dag, hernoemen de Duitschers de beschieting en weer waren het de twee en veertigers, die om de zes minuten neer donderden.

Weer stortten gewelven in en men kon niet nagaan, hoeveel ongelukkigen onder het puin bleven. Men hoorde dat Lier ontruimd werd en het

fort lag daar zonder telefonische of telegrafische gemeenschap, als een afgezonderd eiland.

't Was nu het begin van 't einde. Men kon zich eenigszins rekenschap geven van de plaats waar de projektielen terecht zouden komen en 't werd nu een onophoudelijk heen en weer vluchten naar de plaatsen die men een oogenblik 't veiligst achtte. Maar altijd weer bezweken gewelven. Om twee uur was de 250^e granaat van 420 mm. gevallen.

Men verzamelde de mannen in de nog minst gehavende deelen. Verdediging door geschut was onmogelijk geworden, alles lag vernield of beklemd.

Een zware ontploffing in de nabijheid verkondigde het einde van 't fort van Koningshoyck. De infanterie der tusschenruimten trok terug onder bescherming der veldbatterijen, maar de vijand bracht zijn artillerie naar voren en greep het fort van Lier tusschen twee vuren.

't Was het oogenblik van de ontruiming: geen drinkwater meer, geen levensmiddelen nog bereikbaar; evenmin munitie. Weerloos zou men zich moeten laten omsingelen.

Om 6 uur besloot men tot den aftocht naar Lier. Afgemat sleurden de mannen zich voort. 't Was een tragisch tooneel na een dapperen weerstand van vier dagen en nachten onder een bombardement, zooals zich niemand te voren had kunnen voorstellen.

Men had als 't ware den dood afgewacht. Nu ging men heen, want de vijand zou slechts een hoop puin bezetten. Shrapnellvuur bestookte nog dien aftocht en het hart vol treurnis, om de kameraden, die men onder de ruïne moet achterlaten, wijkt de dappere bezetting naar het brandende Lier.

De Duitschers konden weer aan hun volk de verovering van een fort melden, maar ze zwegen over den heldhaftigen weerstand van het kleine leger, over de eigen zware verliezen.

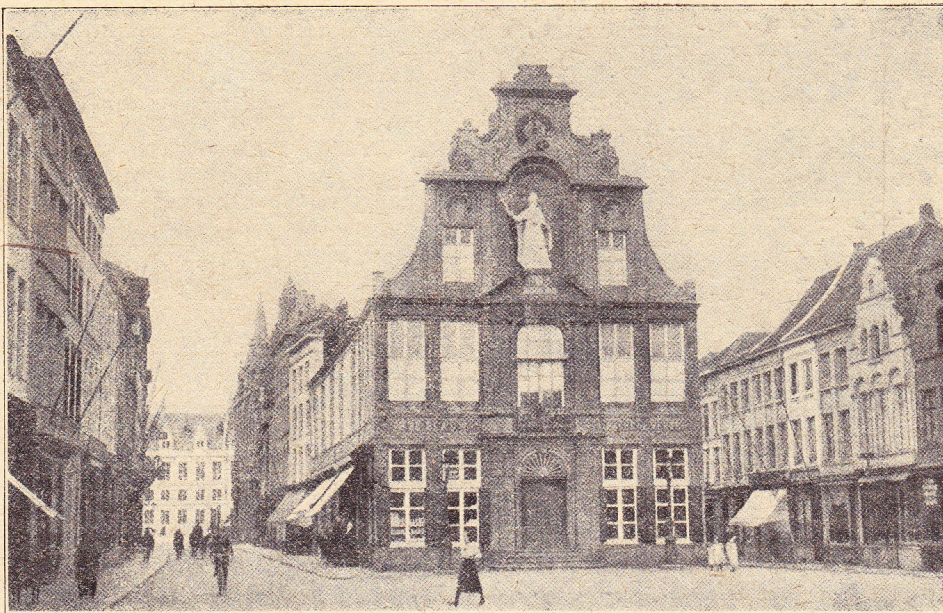
We hebben hiervoren reeds een kijkje genomen in het oorlogsleven te Lier en zullen nu ook de laatste dagen van het Nethenstadje beschrijven.

We zagen hoe de eerste granaat over het fort naar de stad schuifelde en om acht uur 's morgens trof ze een woning der Huibrechtsstraat. Anderen volgden en dadelijk ontstond in de stad een geweldige paniek. Honderden menschen snelden den Antwerpschen steenweg op, honderden ook bestormden de statie, vlogen de treinen binnen, die hen dan wegvoerden uit het gevaar, dat ze zich zoo niet hadden voorgesteld. Op den Antwerpschen steenweg en ook dwars over de velden was het een eindeloze optocht van wijkende mannen, vrouwen en kinderen, kortom zag men de tooneelen, welke we reeds zoo menigmaal geschetst hebben.

Een granaat trof het hospitaal. De zieken en gewonden sprongen uit hun bed, ijlden schreeuwend heen, maar vijf soldaten en twee bejaarde vrouwen kwamen om.

De vluchtelingen kampeerden te Bouchout, waar de verwarring onbeschrijflijk was.

1) « Récifs de combattants »

Mechelen. — Het oude gildenhuis der

boogschutters vóór de beschieting.

Bij den overtocht der Duitschers aan de Nethe, werd de strijd in het stedeke zelf voort gezet. Uit de woningen braakten de laatste troepen hun mitrailleurvuur op den naderenden vijand, die zware verliezen leed en eenigen tijd machteloos was verder te rukken.

Zoo streken daar nog onze eigen mannen naast de Engelschen, die zooals men weet, naar dezen sektor waren gestuurd.

De eerste Duitschers legerden op de vest tegen 't Begijnhof. Dan rukten ze verder de stad in, braken in de huizen, plunderden ze, staken ze dan in brand. En om den kloeken, ook gewonden Sint-Gommarustoren laaide het vuur, alsof gansch Lier aan de verwoesting prijsgegeven zou worden.

Juist was een militair een been afgezet; de ongelukkige wilde zich ook weg maken, stortte neer en stierf door het geweldig bloedverlies.

Voor het hospitaal werd een moeder met kinderen gedood.

Dakken stortten in, muren ploften neer en weldra lag er steen, hout, glas, ijzer tusschen de gapende granaatrechters der aldus openge-scheurde straten.

De beschieting duurde al maar voort en zij, die zich gelaten in de kelders hadden gevestigd, kregen dan toch ook schrik en liepen de eerste vluchtelingen achterna.

Nog drie burgers werden door granaten gedood.

Brand brak uit en knetterend liepen de vlammen van dak tot dak, terwijl millioenen vonken over Lier stoven.

De burgerwacht moest nog altijd dienst doen; de mannen hielpen zwakken en gebrekkigen en begroeven dooden, die door de granaten getroffen waren. Het aantal der omgekomen burgers steeg tot dertig.

's Vrijdags werd het korps ontbonden.

Frans Verschoren, beschrijft treffend den in tocht der Duitschers in zijn werkje : «Het gemar-teld Lier» :

« Op de Groote Markt ontrolde zich het vreemdste en luguberste schouwspel dat ge u voorstellen kunt : Uit een herberg kwamen dronken Deutsche soldaten gewaggeld, met een oud ventje, dat ze ergens in een kelder hadden gevonden achter de groote kerk, soort idioot met wasgeel gelaatsvel, met Japansche, verwonderde kinderoogen in een dwaas oude-menschengezicht, een monsterachtig ventje met gezwollen waterkop en kleine handen en voeten. Ze hadden den sukkelaar getooid met een pinhelm en een grijzen soldatenmantel ; ze zetten hem in een wagentje, waar ze een houterigen schoenmaker, met lijkbiddersgezicht in spanden, arme kerel, die niet was gevlucht : een lange, magere, sprinkhanige vent, met peesnek en met te groote, losse kniegewrichten, wiens slungelbeenen bij 't gaan, als losse stekken, tegen elkander klepelden ; en ze deden die twee de Markt rondrijden, tot bittere spotternij, langs de huizengeraamten, die nog rookten en navlonden van den brand. En zij zelf volgden, wild walsend met een paar meisjes, die ze ook uit kelders hadden gehaald en dronken gemaakt. Het was ontzettend. De Duitschers vierden hun eersten triomf op hun manier, hun bitteren, spottenden triomf, in hun alleenheerschappij, op de Groote Markt van Lier...

Nu beleefde de stad de somberste dagen van heur bittere oorlogsleed : De Deutsche furie vierde hoogtij volop ; nu braken die geweldige orgieën los, saturnaliën van krankzinnige, dierlijke wezens in menschenvorm. Huizen werden in brand gestoken door dronken soldaten, voor het plezier van branden en van verwoesten ; dieren werden geslacht op de kostelijke tapijten der sa-

In de omstreken van Dendermonde.

lons, waar stinkende ingewanden en bloederige stukken vleesch dagen nadien nog te rotten lagen; de wijnkelders werden leeggeplunderd en de half geledige flesschen stuk gesmeten tegen in scherven neerrinkelende spiegels die bloedend dropen van den wijn; meubels werden stuk gestampt, kristal en porcelein, na gebruik, rinkelend neergesmaakt, gezaaid op den grond; bedden werden besmeurd door dronken soldaten met ruile botten; tafels, stoelen en drinkbekers werden onzeglijk dierlijk bevuild en besmeurd door van overdaad ziek geworden kerels, die zich le moeite niet meer gaven hun vuilnis buiten te doen; en er werd geroofd en geplunderd door soldaten en door het gemeenste gepeupel: huizen werden opengebroken, brandkassen in stukken gestampt, magazijnen totaal leeggeplunderd en lijken, die lagen langs de straat of op de vest, werden bepoeteld, ontkleed, verminkt om te stelen...

In het atelier van een kunstschilder waren dronken vanden aan 't werk, om hun kunstmin en vaardigheid te toonen: met grove vingeren, gedoopt in de verf, besmeurden ze kunstwerken, die teruggekeerd waren uit internationale ten-

toonstellingen in het buitenland. Ze bekladden het mooie portret van een kaarsdrager in de processie; ze schilderden over een der doeken de karikatuur van een soldaat, die de parademarsch stapte; ze scheurden kunstgravuren in stukken, sloegen kostelijke oudheden kapot. Dwars over een groot doek, dat een mooi zicht gaf op Lier met de Nethe, schreven ze in groote, vette verflitters hun hoog ideaal, waar ze voor streden: *Deutschland ueber alles, ueber alles in der Welt.*»

De Lierenaars zaten te Antwerpen en dan in Holland en Engeland. Later kwamen ze terug. Hoe vonden ze Lier! Een hoop puin... een ontzaglijke mesthoop van stroo, mest, allerlei vuilnis. Kadavers van dieren. Een stank walmde rond.

Velen keerden liever naar den vreemde terug, maar bij de meesten overwon toch de liefde voor den eigen grond en tusschen het puin ontstond nieuw leven. De overheid stelde werklieden aan om het puin weg te ruimen, weer straten te trekken door de ruinen en betaalde voor dat opruimingswerk meer dan 150.000 frank arbeidsloon.

Van de 5513 woningen waren er 695 totaal verwoest of uitgebrand en 762 zeer beschadigd. Men telde dus ongeveer 1400 onbewoonbare huizen. Doch vele anderen waren ook min of meer beschadigd.

Lier had dus veel geleden van de beschieting, maar ook van moedwillige brandstichting. Tot de beschadigde gebouwen behoorden de Sint-Pieterskapel, het oudste der stad; de kapel van Sint-Jacob, in 1388 opgericht, het godshuis van Sint-Antonius, de normaalschool, het schutterslokaal, de post, het Colibrantsteen en veel prachtige gevels.

Het kapelleke van Sint-Pieter stond bij de Lierenaars in groote vereering, want het was nauw verbonden met al de overleveringen van Sint-Gommarus, den patroon der stad, Sint-Gommarus, zoo vertelde men, was geboortig van Emblehem en werd heer van 't land van Rijen. Hij was een godvruchtig man, die ook ten strijde trok tegen de Saracenen. Toen hij naar zijn gewest terugkeerde, sloeg hij zijn tenten op aan den oever der Nethe, waar nu Liers Kluizekerk verrijst. Hij ontving daar de klachten van een boer, over de handelingen van ruwe kerels, die een ouden, alom vereerden eik hadden geveld. Gommarus gelastte den afgehouden stam weer op den tronk te plaatsen en hij omwond de snede met zijn gordel. De legende vertelt dan hoe de boom begon te groeien en nu kwam Gommarus in groote vereering.

Aan den weg van Lier naar Mechelen, halwege rijst een kapel op, welks opschrift herinnert aan een ontmoeting tusschen Gommarus en Remoldus van Mechelen. Beide vrome mannen staken hun staf in den grond en dadelijk begonnen ze twijgen en bladeren te schieten. Ja, men verhaalde nog veel meer van den heiligen man, hoe hij te Emblehem zijn stok in den bodem duwde en daar een bron liet ontspringen, om aan de landlieden wafer te schenken, den put van Emblehem, die nog altijd in hooge eere is bij de bedevaartgangers.

Te Emblehem stierf hij, doch niemand kon zijn kist opnemen. Een kluizenaar gaf dan den raad het schrijn op een bootje te zetten. En zie, nu lukte het en 't bootje voer heen en bleef liggen, daar waar beide Nethen zich vereenigden. Men legde het gebeente in een kapelleke, dat al gauw te klein werd voor den grooten toeloop van 't volk, zoodat men de prachtige kerk bouwde, thans nog de trots van Lier. Maar ook het kapelleke van Sint-Pieter behield men, tot de Duitschers het nu kwamen schenden en vernielen, zooals ze ook den toren wonden.

Gommarus en Rumoldus. Lier en Mechelen, beiden droegen hetzelfde leed van beschieting en brandstichting, plundering en verwoesting, verbanning en ellende.

Gelukkig bleef de Sint-Gommarus kerk zelf gespaard en ook het stadhuis. Men had de schilderingen van het museum Wuyts in veiligheid gebracht. Eveneens de begijnhofkerk ontkwam en het huis Eyckenboom, herinnerend aan de hierboven verhaalde legende en waarin tijdens de middeleeuwen de Groeiende Boom, de Liersche rederijderskamer, haar zetel had.

Als we nu vijf jaar later Lier bezoeken, zien we de stad nog even gehavend. Hier en daar een noodhuisje, een barak, maar vooral ledige vakken en blinde gevels, waarachter geen woning meer is.

Ongeveer waar de weg van Linth dien van Duffel-Lier ontmoet, strekt zich het soldatenkerkhof uit. Er liggen 438 gevallen strijders: 232 Belgen, 17 Engelschen, 1 Rus en 188 Duitschers.

We poozen een wijle tusschen de graven. Rustig staat ginds de oude kloke toren, die zoo ver over het land schouwt. En we denken aan het verleden, hoe Lier het kantonnement was voor afdeelingen van de 2^e, 3^e en 6^e divisie, hoe de troepen van hier vertrokken voor hun uitvallen en er weer terugkeerden, hoe Lier 't vereenigingspunt was voor duizenden vrijwilligers, die er gekleed en geoefend werden of er aan de verdedigingswerken arbeidden, hoe het duizenden vluchtelingen zag van Leuven, Aarschot, Mechelen en de dorpen er om heen; hoe de Koning en het hoofdkwartier er op 't Stadhuis zetelden van 9 tot en met 26 September 1914; hoe dan van uit Heist-op-den-Berg de stede werd beschoten en de gansche bevolking op de vlucht sloeg.

Als wij bijzonderheden over het leven in 't bezette land meedeelen, zullen we ook nog wel te Lier terugkeeren.

Laten wij nu tijdens het beleg ook nog een kijkje nemen in den omtrek van Lier, daar waar de vijand zijn krijgsbedrijven uitvoerde.

Den 27^e September — den Zondag — zag men door dorpen als Itegem, Gestel en Berlaer en ook elders, weer drommen vluchtelingen voorbij trekken in de richting der forten. 't Waren de gewone stoeten van dompelaars met de weinige have en ze vertelden, dat de vijand nader kwam om de Antwerpsche veste aan te tasten. 's Avonds zag men den gloed branden en tegelijk begonnen de

forten te bulderen. Den ganschen nacht, duurde de stroom van vluchtelingen voort, en ook den volgende dag, Maandag.

In 't klooster van Berlaer besloten de moeder-overste en de zusters 's Dinsdags naar Weelde-grens te vertrekken, maar om tien uur verschenen plots Duitsche wielrijders en ruiters. 't Was nu te laat om te vluchten, doch veel bewoners van het dorp waren heen. Ze kenden te goed de lotgevallen van het naburig Aarschot om te blijven.

Een officier kwam de moeder-overste vragen of er Belgische soldaten in het gesticht waren en op het ontkennend antwoord, waarschuwde hij haar dat zij verantwoordelijk zou zijn, indien er uit het klooster geschoten werd.

Wat later kwamen soldaten met een groep burgers voorbij; op een kar lag een grijsaard en een vrouw, die elk oogenblik bevallen kon. De mannen, vrouwen en kinderen werden in het klooster gebracht. Nadien voerde men een Belgischen soldaat aan, die op den toren van Berlaer den telefoon bediend had en door een kogel in de lenden getroffen was. Duitschers van 't Rood kruis behandelden hem met de meeste zachtheid, maar twee dagen later voerde men hem toch in sterfenden toestand met Duitsche gewonden naar Leuven en hij stierf onderweg.

De soldaten liepen het klooster in en uit, brachten er kiekens, varkens, vee, dat ze van de hoeven haalden, slachtten wat ze noodig hadden en stalden de overige dieren. Ze plunderden het kasteel van Van Dyck, den Wagner-tenor en de villa's en spaarden ook de gewone huizen niet. Het prachtig slot Bieberstein op 3 km. van Berlaer, geraakte in brand, door kanonvuur of moedwil, officieren hadden er hun intrek genomen.

Een jongeling die zijn huis voor de plunderaars niet wilde openen, werd doodgeschoten. Een officier bracht het geld, dat men op het lijk bevonden had — de som van 150 frank — naar de moeder-overste, met verzoek het bedrag later aan zijn familie te willen overhandigen.

Zonderlinge mentaliteit, men ontnemt die familie een zoon, men toont zich bezorgd voor een kleine som. En intusschen plundert, steelt en vernielt men naar hartelust!

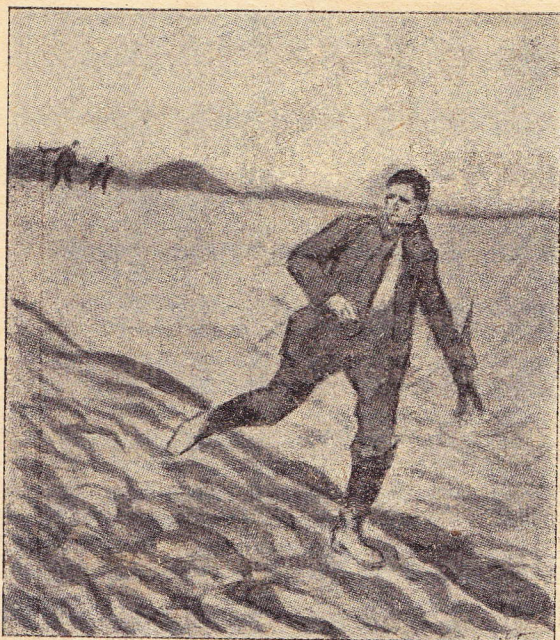
Men bracht gewonden naar 't klooster en hing er de Roode Kruis vlag uit.

De bestuurder der Zwartzusters uit Mechelen, die hierheen gevlucht was en kanunnik Van Olmen, de directeur van 't klooster, hadden zich in een burgerspak gestoken, omdat de vijand de priesters gewoonlijk ruw behandelde.

Deze list slaagde volkomen, want de soldaten lieten beide geestelijken geheel met rust.

We zagen hoe men in 't klooster een vrouw had gebracht, die op het punt stond moeder te worden. Teekenend beschrijft Frans Van den Bergh in « Een Dagboek » de gebeurtenis. Zoo'n tooneeltje helpt mee om een beeld van den tijd te vormen.

« Den avond van Dinsdag kwam in den stal een kind ter wereld en eene kennis moest voor vroedvrouw spelen.

Achtersvolgving van een spion.

Dat kind moest dan gedoopt worden zonder dat de Duitschers het wisten, daar ze niet mochten ontdekken, dat er priesters in huis waren. Laat in den avond bracht eene zuster het wichtje, dat waarschijnlijk begreep niet te mogen schreien, in 't geheim naar de doopplaats. Daarvoor moest ze door eene kamer gaan vol gekwetste soldaten en oppassers, die niet gisten wat dat pakje inhield. Het kind gedroeg zich deftig en verstandig.

Het gold hier het leven van den goedhartigen kanunnik Van Olmen en daarom beet de doopeling, het was een meisje, op zijne tanden, om, in den stal terug, zooveel te meer op den poot te spelen.

Zoo ook waren aan den Belgischen soldaat, op geheimzinnige wijze, de laatste sakramenten toegediend. Hij kon, zonder opziens bij de Duitschers te verwekken, naar een afgezonderd kamertje worden overgebracht; hij verklaarde zich gelukkig en toonde zich zeer dankbaar, dat men hem dien grooten troost had gegund.

's Nachts vierde men in een afgelegen kamer de mis. Kanunnik Van Olmen had zijn priesterkleeren boven zijn burgerpak aangetrokken, de zuster kosterin diende de mis en met een veertigtal knielde men neer. 't Was als in den beloken tijd. De gewone indrukwekkende orgelmuziek was nu vervangen door het gesis en de ontploffingen der granaten. Die wittē verschijning van den offeraar, als een droomgeest, zich bewegend voor het altaar: zijn gedempte, trillende, ontroerde stem, welke uit het graf scheen te klinken; die zwarte geknielde schimmen, met gebogen hoofd, waarvan sommigen snikten, en die beurtelings opbrezen, om ingetogen en met gevouwen handen de H. Kommunie te gaan ontvangen.»

Intusschen bevond het gros der Deutsche troepen zich te Itegem, waarheen de forten vuurden.

Lier en Kessel braakten hun schroef. De vijand antwoordde met machtige stem. 't Was een artillerie-duel, maar een ongelijk, zooals ons legertje steeds tegen een overmacht had te strijden.

In het klooster mocht men geen licht ontsteken, maar als bij een ontzettend onweer flitsten de stralen van het geschut. Het gansche gebouw trilde, de grond daverde, de ramen rinkelden.

De Duitschers brachten gewonden binnen en nu en dan scheurde een smartkreet de stilte, want de zusters en vluchtelingen hielden zich stil, luisterden in ontzetting toe en baden. Nu en dan verlichtten vuurpijlen die door de lucht zoefden, de groepen.

Bij het dorp en de statie stond het zwaar geschut en het klooster lag tusschen de beide vuurlinies. In het reeds aangehaald dagboek lezen we :

« De Duitschers moesten ook groot gevaar verwachten, want zij hadden er eensklaps toe besloten al hunne gekwetsten weg te halen, zelfs hen, die eenige minuten vroeger, werden geschat het vervoer niet te kunnen uitstaan. Dat was voorzeker niet geruststellend voor de bewoners van het klooster, en een oogenblik sloegen wij raad of wij toch maar niet verstandiger zouden handelen ook naar den kelder te vluchten. Wij hadden er den tijd niet voor een besluit te nemen: de vervaarlijke stem en de geweldige schudding van het twee en veertig kanon, de Dikke Bertha, nagelde ons aan den grond en beroofde ons van alle kracht. Er waren soms losbrandingen van acht groote kanonnen ineens, en wanneer de Dikke Bertha daaronder hare grove stem mengde, dan was het geen daveren meer van het gebouw, maar alles deinde, als een schip op de golven, op en neer, zoodat wij elkander vastgrepen om niet te vallen.

De bewoners weken in den kelder.

Onafgebroken bulderde het geschut van 1 tot 9 Oktober, toen Antwerpen viel, want ook van hier werd de stad beschoten.

De kanonnen zwegen slechts met tusschenpoozen, wanneer de monsters moesten afkoelen. Zelfs hoorden wij zekeren nacht tusschen de kanonschoten in, een hevig en aanhoudend geweergeknal met het kenmerkend ratelen van talrijke mitrailleurs; het scheen ons niet ver verwijderd in de nachtelijke stilte.

Wij deelden elkander de meening mee, dat het onze jongens waren, die de Duitschers achteruit dreven en ons weldra zouden verlossen. Wij vernamen later dat het een aanval gold van de Engelschen buiten Lier, waarbij de Duitschers groot verliezen leden, maar, door de overmacht, er toch in slaagden onze bondgenooten te doen wijken.

Toen eindelijk het kanon had gezweegen en de meeste soldaten optrokken, waagden wij het uit onze schuilplaats te komen: het dorp had minder geloden, dan men zou verwachten na zoo'n langdurig bommenduël: eenige huizen plat, andere afgebrand, talrijk de beschadigde, weinige uitzonderingen voor de plundering; de kerk stond ongeschonden; de meeste menschen, die aanstonds

Tooneel in een Belgische ambulance.

van overal terugkwamen, hadden nog een dak, doch waren van alles beroofd.)»

Den 3ⁿ Oktober om 6 uur richtten de Duitschers hun zwaar geschut op het fort van Kessel. Reeds de eerste granaten troffen de koepels. Een gewelf stortte in. Om 7 uur was het bureel van den schietstand vernield. Het meeste geschut was onbruikbaar. Om 8 u 30 lag de helft van het werk in puin en in den loop van den dag ontruimde het garnizoen dit fort.

Bij Broechem zag men duidelijk de voorbereiding tot de beschieting.

«Wij stonden aan den weg, naar het fort» vertelde mij een legerdokter. «En eensklaps zagen we de Deutsche artillerie proef schieten. Ze namen poolshoogte van het fort van Broechem en wij moesten ons allen verbazen over de juistheid van hun schoten. Ze richtten hun projektielen in diagonalen vorm op het werk telkens wat dichters en dat ging zoo regelmatig, dat de soldaten juist wisten, waar te schuilen om veilig te zijn. Niemand twijfelde er nu nog aan, of het fort zou den volgende dag de volle laag krijgen. En zoo geschiedde ook!» We hoorden reeds dat het met Broechem ook gauw was gedaan. Met tusschenpoozen van vijf tot tien minuten kwamen de granaten neer. Dat was op 4 Oktober.

's Avonds sloop een kolonne genie, door grenadiers beschermd naar de Nethe om bruggen op te blazen.

In den nacht klonken vijf zware slagen, verheven zich, vijf reusachtige vlammen en het vernielingswerk was volbracht.

De troepen trokken zich dan op de tweede linie terug, naar Wijnegem. De vesting-grenadiers

moesten daarna naar Burgt en Zwiindrecht waar het regiment ook verscheen.

De soldaten hadden 60 km. afgelegd en waren oververmoeid. Velen strekten zich op de bloote keien uit en sliepen dadelijk in. Reeds weken lang hadden ze geen andere rust gekend dan wat gedommel in de loopgraven.

Wenden wij nu eens den blik naar den Rupel. De bevolking van Boom vluchtte op 30 September, 1 en 2 Oktober, nadat bij den molen aan de brug een vrouw door een granaatscherf doodgeslagen was. Het stadje der steenbakkers is even beschoten geworden, doch de daardoor aangerichte schade was niet noemenswaard. Wel liet de genie de monumentale brug over de nieuwe vaart springen, terwijl de spoorbrug, de tweede daar in de buurt en de voetbrug van Boom naar Klein Willebroek niet geheel opgeblazen werden. Over de laatste kwam de vijand binnen, die de stad echter geheel ledig vond, buiten een aantal ongunstige kerels, die de soldaten dapper hielpen plunderen.

Toen waren de forten van Willebroek, Breendonk en Liezele natuurlijk al gevallen.

In den nacht van 28 op 29 September verkenden de Duitschers de punten van dezen sektor. Het 12^e linie bezette het westelijk deel van het kanaal van Willebroek, het 11^e linie het oostelijk deel. Afdelingen ruitery en wielrijders stonden aan den spoorweg van Kapelle-op-den-Bosch naar Londerzeel.

De vijand lag in het boschje Triest en op verschillende hoeven, en werd bestookt door het fort van Breendonk.

Maar hij liet zich evenmin onbetuigd. Onze troepen weken achter het prikkeldraad. Ook in deze gewesten begon de bevolking te vluchten.

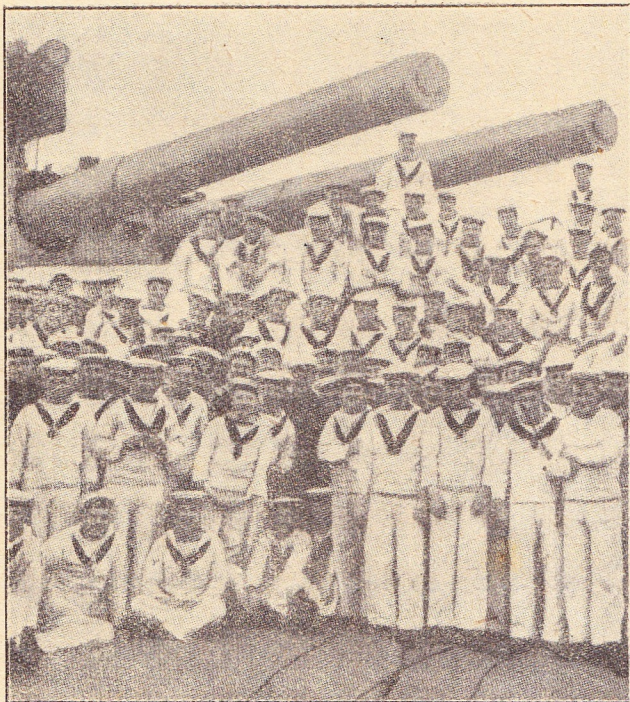
Den 1ⁿ Oktober werd Breendonk heftig beschoten. De strijd duurde in dezen sektor tot den avond van 6 Oktober. Dan trokken de troepen op Temsche terug, waar den 7ⁿ de ijzeren brug met groot geweld de lucht invloog.

We hebben enkele sektoren uitvoerig beschreven en willen ons in de andere beperken, teneinde niet in herhalingen te vervallen.

Ook bij Blaasveld enz., was veel verwoest, door de beschieting en te voren door de genie. Het geteisterd gebied strekte zich van voorbij Bornhem tot Mechelen uit. De schans van Liezele lag gesprongen, het fort van Breendonk zwaar gehavend; prikkeldraad was dooreengewarrelt over de omgewoelde velden. En dan platgebrande hoeven, villa's, huizen, omgehakte boomen.

In den omtrek van 't sas van Willebroek was veel geteisterd. En Blaasveld dan! Het kasteel van den heer Lefebre was onbewoonbaar. Veel huizen waren bijna leeggeplunderd en andere lagen in puin. Overal zag men den moedwil van den vijand.

«In de lange straat van Hombeek, naar Mechelen stonden bijna alle huizen open, lezen we in het verhaal van iemand, die kort na 't beleg te voet van Temsche naar de Dijlestad trok. Waar het slot te stevig was geweest, hadden de Duitschers een paneel van de deur ingestampt of de luiken afgerukt. Veel huisraad stond op straat en

Engelsche matrozen.

het was te begrijpen, hoe boeren op terugreis, matrassen, stoelen, ketels, potten en pannen, van alles, op hun karren zwierven en met meer terugkwamen dan ze vertrokken waren.

Door een open venster wees ons een man op een papegaai hok; de vogel was er uit, maar de moffen hadden er de beeltenis van Koning Albert ingestoken! In dezelfde kamer hing in een lijst het portret van Koningin Elisabeth; daarop hadden de woestaards hun pistool afgeschoten. De ruit was stuk, het kader geschonden, een kogel was door het hart gegaan van die liefderijke moeder der gekwetste soldaten!»

Zoo was het dus bij de Antwerpsche omheining gesteld.

LIX.

VERSCHILLENDE EPISODEN.

Wij stelden ons in dien tijd nog een belegering van een vesting voor, gelijk het in den ouden tijd geschiedde; namelijk door algeheele insluiting. Daarvoor zouden de Duitschers 300.000 man noodig gehad hebben; zooveel troepen konden ze aan hun fronten niet onttrekken. Generaal von Beseler, dien men in de Deutsche pers reeds met de gewone groote woorden, den «vestingdwinger» noemde, beschikte over twee armeekorpsen, reserve- en landwehrtroepen en de marine-divisie van admiraal von Schröder, denzelfden die zich later te Brugge zoo gehaat maakte.

Maar von Beseler beschikte vooral over zijn artillerie, mortieren en houwitsers, Oostenrijksche

stukken uit de Skodafabrieken en vooral de twee en veertigers door de Duitschers toen de «fleis-zige Bertha» geheeten.

De artillerie stond onder bevel van generaal-luitenant Borckenhagen, die als helpers had generaal-majors Schabel en Ziethen, majoor Banke en overste-luitenant Schaubode.

Von Beseler koos dus het zuidelijk front, van Waalhem tot Kessel uit voor zijn aanval, maar we hoorden reeds hoe hij tevens den Scheldeovergang bemeesteren wilde bij Schoonaarde, Dendermonde en Baasrode. Uit deze laatste krijgsbedrijven willen we ook een episode uitvoeriger beschrijven; we hebben haar reeds in de opsomming der feiten vermeld, nl. het springen der brug van Dendermonde. Wij volgen hoofdzakelijk het verslag van een officier der 4^e artillerie.

De 1° groep dier artillerie stond onder bevel van kapitein-kommandant T'Serstevens en had zich reeds onderscheiden in den strijd bij Aalst, vooral te Wieze, Audergem en Sint-Gilles. Den 28^{en} September werd hij naar Dendermonde gestuurd.

De brug was daar een zeer gewichtig punt. De eigenlijke brug was reeds vernield, maar nu vervangen door een houten, welke de genie ondermijnd had en dus zoo noodig opblazen kon.

Het 13^e linieregiment lag op den linkeroever en Duitschers nestelden in het puin der stad.

De rivier scheidde dus de beide partijen, de anders zoo vreedzame Schelde, die hier door 't land der schippers, rietsnijders, mandenvlechters en visschers stroomt. 't Was daar altijd zoo'n aange-naam hoekje, zoo eigenaardig tevens. Geen wonder dat Dendermonde de zetel was geworden van een vermaarde schildersschool. Die tijd scheen al lang voorbij.

Aan de Schelde lag nu zwart puin en loerde de dood. Menig jong leven werd er wreed afgesneden. Thans vormden de oevers loopgraven en de huizen aan weerskanten dienden als vestingen en machine-geweren nesten.

Wie zich bloot gaf, was verloren. Moorddadige kogels loerden op elken onvoorzichtige.

Schildwachten waakten uit verdoken plaatsen en moesten de stad goed in den kijk houden, want uit de ruïne dreigde voortdurend gevaar. Elk oogenblik kon van daar een aanval losbreken.

De vijand nestelde in de kelders, onder en achter de zwart geblakerde muren, die wel geraanten leken.

Zoo brak de nacht van den 1^{en} Oktober aan. Het was zacht weer en aan den hemel glinsterden de sterren. De Duitschers hadden uren lang hun kanonnen laten bulderen. Nu viel de stilte en onze soldaten herademden.

Eensklaps waarschuwde een schildwacht zijn overste. Hij had een verdachte beweging gezien. Ginds aan de overzijde der brug gleed een zwarte massa nader. Men moest niet meer twijfelen, de vijand zou een aanval doen.

Het alarmsein werd gegeven en voetvolk, mitrailleurs en kanonniërs, allen snelden naar hun post. Een hevig vuur werd op den anderen oever gericht. De vijand doemde eensklaps in massa

uit de straat op. De voorste rijen hielden matras sen als een schild voor zich.

En daar steeg gezang op, het overmoedig «gloria-victoria», dat luid galmde boven het geknetter der geweren en het gefluit der kogels. Men vermoedde, dat de bestormers goed op wijn waren onthaald, want ze liepen niet in geregelde rijen, doch opeengedruimd als een kudde. Maar de schutters, die hun aanval steunden, waren op de hoogte van hun taak. Van ons stuk, dat op de brug gericht was, stortten de bedieningsmannschappen neer, met uitzondering van onderluitenant Hiernaux en den overste, die samen doorvuurden. De mitrailleur ratelde ook geweldig en de soldaten van het 13^e linie schoten zooveel ze maar konden.

Toch drongen de Duitschers op de brug. Zij, die vielen, werden onmiddellijk vervangen. Veel menschenmateriaal moest aan de overzijde in reserve staan en de vijand spaarde het niet.

Het gevaar werd dreigend. De officier der genie, die de brug ondermijnd had, beschikte over twee ontladingspunten.

't Werd tijd om de brug te vernielen. Het eerste toestel werkte niet. Algemeene schrik! De aanvaller zou 't volgende oogenblik het uiteinde der brug bereiken. De officier bleef kalm en snelde naar het tweede ontbrandingspunt. Een vreeselijke slag daverd. En stukken van de brug, menschelijke overblijfsels, uitrustingsstukken, alles vloog de lucht in en bloedige brokken vleesch, wrakhout, wapens vielen aan beide oevers terug op den grond en op de strijders, die daar verschanst zaten.

De overlevenden vluchtten in wanorde terug. Men zag hen wijken bij het schijnsel der vlammen die de met petroleum gedrenkte pijlers lekten.

De verrassing was mislukt. Twee nieuwe, echter zwakke pogingen, smoorden in ons vuur.

De tegenstander wilde zich wreken door een hevige beschieting en bestookte geweldig de omgeving der brug. Meer dan een uur lang werden onze troepen zwaar beproefd. 't Was of een hel woedde en toch moest men de tegenwoordigheid van geest behouden, waken en blijven waken, den blik richten op den rechteroever, op de stad, waaruit een nieuwe aanval volgen kon.

Terwijl hij boven het schild van het kanon den vijand in 't oog hield, werd de onderluitenant Hiernaux door een kogel tusschen de oogen getroffen en vond hier heldhaftig den dood. De wachtmeester Francotte, overste van het stuk, liet het lijk van den officier in een nabij gelegen schuilplaats brengen, bedekte het met een deken, en nam weer zijn plaats in bij het kanon, voerde er gansch den nacht een voortdurend bestookt personeel aan, terwijl de naburige loopgraven, die onhoudbaar waren door het gas der ontploffende granaten, tijdelijk onbezet bleven.

Twee dagen later had de onderluitenant Mayat daar dienst. In den namiddag kwamen de overste der groep en zijn adjunkt, de inrichting van den vijand bespieden. Even rezen de drie hoofden boven het schild, dat van Mayat in het midden. Een kogel floot. Een der hoofden zonk

neer. Mayat zakte zonder een kreet op zijn overste neer. Een gulp bloed sprong uit de doorboorde slaap en bevleekte het gelaat.

Nu slapen beide vrienden roemrijk naast elkander op het klein kerkhof van Grembergen waar wij hen vroom ten grave droegen.

Van al de hulde, hun gebracht, is er geen hogere dan de oprechte tranen van den officier, die toen hij geroepen werd om onderluitenant Mayat aan het stuk te vervangen, zijn kameraad in zijn laatsten slaap zag liggen.

Een andere episode.

« Een der dapperste daden, waarvan ik getuige was », schrijft Alexander Powell « was die, bedreven door een Amerikaansche dame, tijdens het bombardement van Waalhem. Zij heette Mevrouw Winterbottom, geboortig van Boston en was gehuwd met een officier van het Engelsch leger.

Toen deze naar het front in Frankrijk vertrok, begaf zijn vrouw zich naar het front in België en nam ze haar auto mee, die ze zelf bestuurde en welke ze ter beschikking van het Britsch Roode Kruis had gesteld.

Nadat de artillerie van het fort van Waalhem tot zwijgen gebracht was, meldde men, dat er veel gewonden lagen, die zonder hulp zouden omkomen.

Om het fort te bereiken, moest men over twee mijl een terrein door, dat in alle richtingen door de granaten bestookt werd.

Alvorens iemand den tijd had, om te begrijpen wat er gebeurde, vloog een groot grijs rijtuig over den weg, dat de tengere gestalte vertoonde van Mevrouw Winterbottom, over den motor gebogen. Op de trede hurkte haar Engelsche chauffeur en naast haar zat een kleine fotograaf van Kansas, Donald Thompson.

Ofschoon de lucht vervuld was van witte rookwolkjes, als vlokjes wol voortkomende van de shrapnells, toonde mevrouw Winterbottom, zooals Thompson me later vertelde, dezelfde onverstoorbare kalmte als wanneer ze in auto op den een of anderen Zondagmorgen een vreedzame laan van Boston afreed.

Toen het trio het fort bereikte, verdubbelde de regen van granaten, maar men vulde de auto met gewonden en Mevrouw Winterbottom bereikte de Belgische linies met haar van bloed doorweekte lading.

Thompson bleef in het fort om te fotografeeren. Bij het vallen van den avond, keerde hij naar het dorpje Waalhem terug, waar hij een Belgisch linie-regiment aantrof. Hij ontdekte er onder de soldaten een man, die vóór den oorlog, als kelner in het Sint-Regis hotel te New-York had gediend. Deze bracht Thompson in een herberg, waar een afdeeling troepen ingekwartierd was, bezorgde hem een eetmaal en een bed van stroo op den vloer.

Even na middernacht trof een granaat de woning. Vier en twintig soldaten werden gedood, waarbij de voormalige kelner van Sint-Regis. Vijftien der ongelukkigen lagen bij die ramp op de eerste verdieping. Thompson verhaalde me, dat hij, toen de zoldering met die verminakte lij-

ken neerstortte, de straat opvloog, de handen omhoog en schreeuwend als een gek. Met een officier, dien hij kende, liep hij uit het veroordeelde dorp. Op hetzelfde oogenblik hilde een projectiel boven hun hoofden over de rechtlijnige straat en de luchtverplaatsing was zoo geweldig dat beiden ten gronde geworpen werden.

Thompson vergeleek zijn gewaarwording met die welke men zou voelen op den rand van een perron in een klein station als er een sneltrein voorbij stormt. »

We hebben bij het overzicht der gebeurtenissen van Antwerpens beleg ook gemeld, hoe de Engelschen ter hulp kwamen. Ziehier eenige bijzonderheden daarover.

« In den namiddag van den 3ⁿ Oktober » vertelt Powell, »trad ik het hotel Saint-Antoine te Antwerpen binnen, toen de directeur mij aansprak, op 't oogenblik, dat ik in de lift wilde stijgen.

« Gaat gij met de anderen vertrekken? » vroeg hij mij zacht.

« Vertrekken? Waar heen? Met welke anderen? » antwoordde ik snel.

Hij scheen wat in de war.

« Gij weet het dus nog niet. Morgen-ochtend om 7 uur vertrekken de leden der regeering en van het diplomatisch korps met een bijzondere boot naar Oostende. Dat is besloten geworden in den ministerraad. Maar zeg er niemand een woord over. Men mag het pas weten na hun vertrek. »

Ik herinner me, dat ik een rooklucht gewaar werd, toen ik naar mijn kamer ging. Na ingewonnen inlichtingen, wist ik, dat Sir Francis Villiers en zijn sekretaris papieren verbrandden in de kamers, door de Britsche legatie ingenomen. De Russische gezant, die toezicht hield op het inpakken van zijn koffers in de vestibule, hield me stil, om afscheid te nemen.

Men kon zich mijn verrassing voorstellen, toen ik den volgenden morgen op weg naar de ontbijtzaal, graaf Goblet d'Alviella, onder-president van den Senaat en staats-minister ontmoette.

« Hier nu, heer graaf! » riep ik uit. « Ik meende, dat ge al een heel eind op weg naar Oostende waart. »

« Dat was ook ons voornemen », verklaarde me de eerbiedwaardige staatsman, « maar heden morgen om vier uur heeft de gezant van Engeland ons laten weten, dat M. Winston Churchill, minister van marine naar Antwerpen vertrokken is en ons verzocht heeft te wachten. »

Dien namiddag om een uur hield een groote touring-auto, vol Engelsche marine-officieren voor het hotel stil. Voor hij geheel stil stond, werd het portier met geweld geopend en sprong er een personage uit met jeugdig voorkomen, glad gezicht, gewelfde schouders en in de uniform van Trinity House.

Geen twijfel, het was de zeer achtbare Winston Churchill. Hij wipte de vestibule binnen, die als gewoonlijk op het uur der lunch vol Belgische, Fransche, Engelsche staf-officieren, diplomaten, ministers en dagbladkorrespondenten was en

stak de armen vooruit met zenuwachtig gebaat, als om zich een weg te banen door de menigte.

Terwijl de heer Churchill met Sir Francis de Villiers en het personeel der Britsche legatie het ontbijt nam, naderden hem twee korrespondenten van Engelsche bladen en vroegen hem te mogen interviewen.

« Ik zal niet met u spreken! » riep de minister van marine uit, terwijl hij met de vuist op tafel sloeg. « Uw plaats is op dit oogenblik niet in België. Verlaat dadelijk het land! »

Mijn tafel stond zoo dicht bij deze van den Engelschen gezant, dat ik, het verzoek en het antwoord wel hooren moest en ik kon mij niet weerhouden tot een mijner vrienden deze opmerking te maken :

« Als de heer Churchill tot mij zoo moest gesproken hebben, had ik hem geantwoord : Mijn heer de minister, mijn plaats is nu zoo wel in België, als de uwe, in hoedanigheid van dagbladkorrespondent in Cuba was, tijdens den Spaansch-Amerikaanschen oorlog. »

Een uur later was ik in gesprek met den heer De Vos, burgemeester van Antwerpen, den heer Louis Franck, lid voor Antwerpen der Kamer van Afgevaardigden, den heer Diederich, konsulgeneraal en generaal Sherman, vice-konsul der Vereenigde Staten, toen de heer Churchill op weg naar zijn kamer, ons rakelings voorbij ging. Hij scheen nog altijd vreesselijk gehaast.

De burgemeester hield hem op, stelde zich voor en drukte hem zijn onrust uit over het lot der stad. Voor hij geëindigd had, was de minister reeds eenige treden opgestapt.

« Ik geloof, mijn heer de burgemeester, antwoordde hij, al loopend en met een stem die tot achter in de vestibule klonk, dat voortaan alles goed zal gaan. Maak u niet ongerust. Wij zullen Antwerpen redden. »

Op deze belofte slaakten de meeste aanwezige burgers een zucht van verlichting. Een ware zee-man had nu het roer gegrepen.

Zij die goed op de hoogte van den toestand waren, voelden zich ook gerust gesteld, want ze waren overtuigd, dat de heer Churchill niet openlijk zulk vertrouwen zou geuit hebben, indien er geen belangrijke versterking in manschappen en geschut onderwege was.

De heer Churchill wijdde dezen namiddag en de drie dagen die volgden aan de inspektie van de Belgische stellingen. Hij stelde zich herhaaldelijk aan het vuur van het front bloot en ont kwam bij Waalhem nauwelijks aan de granaatscherven.

Om een of andere onverklaarbare reden, wierp de Britsche censuur een dichten sluier over het bezoek van den Engelschen minister aan Antwerpen.

Ik had aan de New-York World het verhaal, dat hier voorafgaat nog kunnen telegrafeeren op den avond zelf van zijn aankomst, maar mijn bericht werd niet overgeseind, evenmin het door mij in die dagen van Churchills aanwezigheid afgestuurde. 't Was pas na den val van Antwerpen, dat het Britsch publiek het nieuws vernam, dat de lord der Admiraliteit in België was geweest.

Lord Churchill.

Zonder de beloften van versterking, aan den Koning en het Belgisch ministerie door den heer Churchill gedaan, is het buiten twijfel, dat de regeering op den vroeger vastgestellten datum naar Oostende vertrokken zou zijn en de bevolking van Antwerpen aldus gewaarschuwd van den buitengewonen ernst van den toestand, ruim den tijd had gekregen om de stad te verlaten met meer gemak en orde, want de treinen voor Gent en de Hollandsche grens reden nog en de groote wegen waren nog niet door een aftrekkend leger geblokkeerd. »

Tot zoover dit verslag.

De Belgische regeering vertrok toch spoedig naar Oostende, vanwaar het den 13ⁿ Oktober naar Le Havre afvoer.

Het eerste detachement Engelsche troepen verscheen met een bijzonderen trein uit Oostende, den Zondag avond te Antwerpen. Het telde 2000 man. Maandag en Dinsdag volgden nog kontingenten, 5000 tot 6000 man, wier munitie en bevoorrading in auto-bussen aangevoerd werd. Toen deze stoet van wagens met hun reklameopschriften van thee, tabak, likeuren, tooneelvoorstellingen, of met hun aanduiding van richtingen: Bank of England, Holborn, Piccadilly, Strand enz., door de straten van Antwerpen reed, geraakte de bevolking in groote geestdrift. De Engelschen waren daar eindelijk! Antwerpen was gered!

« Leve England! » klonk het uit de dichte menigte.

« Ik woonde de ontscheping der vlootbrigade

te Oude-God bij, verhaalt Powell, en vergezelde de troepen naar hun loopgraven ten Noorden van Lier. Terwijl we over den met boomen belijnden weg stapten, hoorden we het lied, dat het gezang van den marsch der Engelschen geworden was:

It's a long way te Tipperary
It's a long way to go;
It's a long way to Tipperary;
To the sweetest girl I know
Good-bey, Piccadilly!
Farewell, Leicester Square!
It's a long, long way to Tipperary,
But my heart's right there. (1)

Menige luchthartige jonge gast, dien ik aldus op den Lierschen steenweg begeleidde, op dien Oktober namiddag was door het noodlot veroordeeld, om nooit meer den grond van Piccadilly te betreden, nimmer meer in Leicester Square te flaneeren.

Men kon geen troep jonge Engelschen ontmoeten, beter gespieerd en met aangenamer en gezonder wezen dan deze; maar wie wat ondervinding op militair gebied bezat, zag al dadelijk, dat deze dapperen, ondanks hun kracht en moed en hun wil om hun best te doen niet konden vormen, wat men een gevechtseenheid van eersten rang noemt. Om in den oorlog te zegevieren, moet men als in een strijdperk, kracht, moed en wilskracht bezitten; maar daarbij dient men ondervinding en oefening te voegen en dat ontbrak zichtbaar bij deze reservisten der marine.

Bovendien liet de uitrusting veel te wenschen over. De meesten misten bijvoorbeeld de patroontasch, die de honderd vijftig reglementaire patronen kan bevatten. Zij waren in werkelijkheid uitgerust op de wijze van groepen Amerikaansche miliciens die onverwacht bij een staking in dienst werden geroepen; lang geleden vóór de herinrichting der nationale garde.

De officieren, zij tenminste met wie ik de gelegenheid had te spreken, schenen al even arm aan ondervinding als hun manschappen. En toch zond men deze rekruten in loopgraven zonder dekkingsplaten en ofschoon beroofd van een krachtige artillerie, verdedigden deze rekruten gedurende drie dagen deze stellingen onder het moorddadigst vuur, dat men zich voorstellen kon en weken ze daarna in volmaakte orde.

Dinsdags was de toestand hopeloos. De leden der regeering en van het diplomatisch korps vertrokken per bijzondere boot, terwijl de heer Winston Churchill in auto naar de kust reed onder begeleiding van een geblindeerde auto.

-
- 1) 't Is zoo verre, naar Tipperary
't Is zoo verre daarheen
't Is zoo verre, naar Tipperary
Naar mijn liefken, schoon als geen;
Vaarwel, Piccadilly, vaarwel Leicester plein!
't Is zoo verre, ver van Tipperary
Waar mijn hart wil zijn!